

SAVIVALDYBĖS SVEIKATOS PROGRAMOS PROJEKTAS

ALKOHOLIO KONTROLĖS IR ALKOHOLIO VARTOJIMO NEIGIAMO POVEIKIO SVEIKATAI MAŽINIMO

PROGRAMA

2016 m.

Vilnius

Savivaldybės sveikatos programos projektas parengtas vykdant **2009-2014 m. Norvegijos finansinio mechanizmo programos Nr. LT 11 „Visuomenės sveikatai skirtos iniciatyvos“** priemonę „Jaunimui palankių sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelio sukūrimas“ (kodas Nr. NOR-LT11-SAM-01-K-01-002).

Parengė:

UAB „Sveikatos ekonomikos centras“

Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras (SMLPC)

VšĮ Rokiškio pirminės asmens sveikatos priežiūros centras (Rokiškio PASPC)

Rokiškio rajono savivaldybės Visuomenės sveikatos biuras (Rokiškio VSB)

Turinys

1.	BENDROSIOS NUOSTATOS	4
2.	ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ	4
2.1	Epidemiologinė situacija, socialinė ekonominė situacija ir gyvenamoji aplinka	4
2.2	Sveikatos ir kitų sektorių išteklių ir teikiamos paslaugos.....	5
3.	PROGRAMOS TIKSLAS IR UŽDAVINIAI. VERTINIMO KRITERIJAI IR LAUKIAMŲ REZULTATAI	7
4.	PROGRAMOS VALDYMO STRUKTŪRA IR ĮGYVENDINIMAS.....	9
5.	PROGRAMOS SĄSAJOS SU KITOMIS SVEIKATOS STRATEGIJOMIS, PLANAIS BEI PROGRAMOMIS	9
6.	PROGRAMOS STEBĖSENA BEI VERTINIMAS.....	10
7.	Baigiamosios nuostatos	10
8.	Priedai	10

1. BENDROSIOS NUOSTATOS

Programa siekiama: mažinti bendrąjį alkoholio suvartojimą ir jo prieinamumą, ypač nepilnamečiams, piktnaudžiavimą alkoholiu, jo daromą žalą sveikatai ir ūkiui; švelninti sveikatos sutrikimų, susijusių su alkoholio vartojimu, pasekmes.

2. ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ

2.1 Epidemiologinė situacija, socialinė ekonominė situacija ir gyvenamoji aplinka

A. *Remiantis savivaldybės bei nacionaliniais statistikos duomenimis aprašomas alkoholio teikimas, pardavimai, vartojimas.* Naudojami tiek oficialios statistikos rodikliai, tiek ir atrankinių tyrimų duomenys. Siektina, kad kiek galima detaliau būtų aprašomas vaikų ir jaunuolių alkoholio vartojimas.

Rodiklių, kurie yra matuojami savivaldybės lygiu, sąvadas bei kai kurių rodiklių faktinės reikšmės pateikiami prieduose.

Jei trūksta aprašui reikšmingos informacijos (pvz., duomenų apie nelegaliai pagaminto alkoholio suvartojamą kiekį), tikslinga tai atspindėti formuluojant programos tikslus, t. y. numatyti, kaip bus gauta trūkstama informacija.

B. *Aprašomos perteklinio alkoholio vartojimo pasekmės gyventojų sveikatai.* Pateikiami duomenys apie tiesiogiai alkoholio sukeltus sveikatos sutrikimus (sergamumą, ligotumą) ir mirtis (pvz., dėl alkoholinės psichozės) bei sveikatos sutrikimus ir mirtis, kurie epidemiologinėje literatūroje siejami su alkoholio vartojimu (virškinimo sistemos ligos, kraujotakos sistemos ligos, traumos, savižudybės, nužudymai, skendimai, sušalimai ir kt.). Kai kurių rodiklių faktinės reikšmės pateikiamos prieduose.

C. *Aprašomi socialiniai ekonominiai veiksniai,* tikėtina, turintys įtakos pertekliniam alkoholio vartojimui (pvz., nedarbas, vaikų ugdymas socialinės rizikos grupėms priskiriamose šeimose), bei perteklinio alkoholio vartojimo neigiamos pasekmės savivaldybių socialinei plėtrai bei ūkiui. Pateikiami duomenis, apie nepageidautinas alkoholio vartojimo pasekmes jaunimo studijų kokybei, dirbančiųjų absenteizmui, avaringumui, nusikalstamumui ir kt.

Siekiant suvokti aprašomų procesų dinamiką, tikslinga (jei leidžia turima duomenų bazė) naudoti 10 paskutiniųjų metų duomenis. Siekiant sušvelninti atsitiktinių įvykių poveikį analizė rezultatams, tikslinga (ypač mažose savivaldybėse) naudoti trijų metų vidutinius rodiklius.

Nustatant analizėje įvardijamų problemų santykinį reikšmingumą, turimus savivaldybės duomenis verta lyginti su atitinkamais kaimyninių savivaldybių duomenimis, vidutiniais Lietuvos rodikliais.

Savivaldybės, kurių tam tikri rodikliai yra geresni nei atitinkami vidutiniai Lietuvos rodikliai, ieškodamos sveikatos rodiklių gerinimo rezervų, pasiektus rezultatus turėtų lyginti su kaimyninių šalių bei ES rodikliais.

2.2 Sveikatos ir kitų sektorių ištekliai ir teikiamos paslaugos

A. *Aprašomos teikiamos sveikatos paslaugos alkoholio kontrolės srityje, nurodant šių paslaugų rūšis, teikimo apimtį, gyventojų, gaunančių paslaugas, skaičių.* Aprašomos perteklinio alkoholio vartojimo daromą žalą mažinančios asmens sveikatos priežiūros paslaugos (diagnostika, antrinė profilaktika, gydymas). Įvardijami sveikatos sektoriaus ištekliai (darbo laiku ir pinigais), skirti alkoholio kontrolės ir žalos mažinimo uždaviniams spręsti.

Rekomenduotina, kad sveikatos priežiūros specialistų netiesiogiai gyventojams teikiamos paslaugos būtų išskirtos į atskirą grupę (pvz., visuomenės sveikatos specialistų parengti straipsniai ar laidos, kurie viešinami masinės informacijos priemonėse).

B. *Aprašomos ne sveikatos sektorių teikiamos paslaugos alkoholio kontrolės srityje bei jų ištekliai, skiriami alkoholio kontrolės žalos mažinimo uždaviniams spręsti.*

Alkoholio kontrolės paslaugų pavyzdžiai:

- kelių policijos atliekamos vairuotojų patikros;
- nelegalaus alkoholio gamybos ir platinimo (įskaitant legaliai pagaminto alkoholio pardavimą nepilnamečiams) kontrolės užtikrinimas;
- mokytojų darbas pamokų ir užklasinės veiklos metu;
- dvasininkų darbas, skatinant parapijiečius laikytis saiko;
- policijos, socialinių ir vaiko teisių tarnybų darbas socialinės rizikos šeimose;
- sveikos gyvensenos ugdymas sporto klubuose, saviveiklos kolektyvuose;
- savivaldos pastangos didinti vietų, kuriose ribojamas alkoholio vartojimas ar / ir draudžiamas pardavimas, skaičių;
- anoniminių alkoholikų klubų, nevyriausybinių moterų ir kitų organizacijų, sprendžiančių alkoholio vartojimo sukeltas problemas, paslaugos.

C. *Aprašomos sveikatos (psichikos sutrikimų, virškinimo, kraujotakos sistemos ligų, traumų, skendimo, nušalimo, bandymo nusižudyti ir kt. pasekmių gydymas) bei kitų sektorių (išblaivinimas, anuo alkoholio apsvaigusiu skęstančiųjų gelbėjimas, girtaujančių asmenų sukeltų gaisrų gesinimas, teisėsaugos sistemos veiksmai aiškinantis alkoholio poveikyje padarytas nusikalstamas veikas bei dirbant su šių veikų pasekmėmis, socialinio sektoriaus paslaugos, teikiamos vaikams girtaujančiose šeimose, traumos, savižudybės, nužudymai ir kt.) teikiamos paslaugos (ištekliai), skirtos perteklinio alkoholio vartojimo neigiamų pasekmių švelninimui.*

Visuomenės ir asmens sveikatos bei kitų sektorių intervencijų, efektyviausiai užtikrinančių alkoholio kontrolę bei jo vartojimo sukeltų neigiamų pasekmių mažinimą, sąvadas

Pateikiamas Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) parengtas intervencijų, efektyviausiai užtikrinančių alkoholio kontrolę bei jo vartojimo sukeltų neigiamų pasekmių mažinimą, sąrašas

Surinktų įrodymų patikimumas	Intervencija / priemonė	Komentaras
Surinkta pakankamai įrodymų, kad priemonė efektyvi	Mokesčių alkoholiui didinimas. Efektyviausia kaštų-naudos požiūriu priemonė. Padidintų mokesčių surinkimo gerinimas yra antra pagal efektyvumą priemonė	
	Valstybės monopolio alkoholio pardavimams įvedimas	
	Prekybos alkoholiu vietų tankio (prekybos vietų skaičiaus) mažinimas	
	Prekybos alkoholiu laiko ir dienų skaičiaus ribojimas	
	Amžiaus, nuo kurio leidžiama parduoti / pirkti alkoholį, ilginimas	
	Leistino alkoholio kiekio kraujyje mažinimas	
	Atsitiktinės girtumo patikros	
	Trumpoji medikų konsultacija / intervencija. Ši priemonė reikalauja daug papildomo medikų darbo laiko, bet yra viena iš efektyviausių sveikatos priežiūros paslaugų (one of the most cost-effective of all health service interventions in leading to health gain)	
	Alkoholio vartojimo sukeltų sveikatos sutrikimų gydymas	
Surinkta pakankamai įrodymų, kad priemonė neefektyvi	<i>Mokymas ir informavimas mokykloje</i>	
Turima informacija leidžia daryti prielaidą, kad priemonė, tikėtina, yra efektyvi	Minimalios kainos gramui alkoholio nustatymas	
	Komercinės reklamos ribojimas	
	Alkoholio pardavimų apsvaigusiems bei nesulaukusiems nustatyto amžiaus ribojimų užtikrinimas	
Turima informacija leidžia daryti prielaidą, kad priemonė, tikėtina, yra neefektyvi	Muitų alkoholiui mažinimas	
	<i>Prekiaujančių alkoholiu (pardavėjai, padavėjai) švietimas</i>	
	Įspėjamųjų įrašų įteisinimas	
	<i>Visuomenės švietimo kampanijos</i>	
Efektyvumas nėra pakankamai išmatuotas	Teisės vairuoti atėmimas	
	Privalomi alkoholio užraktai automobiliuose	
	Programos darbo vietose	
	Programos bendruomenėse	
Neefektyvumas nėra pakankamai išmatuotas	<i>Alkoholio pramonės finansuojamos programos</i>	

Šaltinis: Evidence for the effectiveness and cost-effectiveness of interventions to reduce alcohol-related harm. WHO, 2009.

Rekomenduojama, kad planuodamos savo veiklas savivaldybės, į šį sąrašą atsižvelgtų. **Pajuodintai** pažymėtos, tikėtina, efektyvios, o *kursyvu* – neefektyvios savivaldybių kompetencijoje esančios veiklos.

Pateiktas sąrašas nėra baigtinis. Savivaldybės skatinamos sąrašą pildyti, atsižvelgiant į turimus mokslo įrodymus, savąją ir kaimynų gerąją praktiką.

3. PROGRAMOS TIKSLAS IR UŽDAVINIAI. VERTINIMO KRITERIJAI IR LAUKIAMI REZULTATAI

Programos tikslas – mažinti bendrąjį alkoholio suvartojimą, jo prieinamumą, ypač nepilnamečiams, piktnaudžiavimą alkoholiu, jo daromą žalą sveikatai ir ūkiui; švelninti sveikatos sutrikimų, susijusių su alkoholio vartojimu, pasekmes.

Uždaviniai	Veiklos	Veiklų matavimas	Siektini rezultatai 2018 m. ir 2020 m.
Mažinti alkoholio pasiūlą	Falsifikuotų alkoholinių gėrimų gamybos efektyvus draudimas	Kovos su falsifikatais planas, kontrolių skaičius, protokolų skaičius	2018 m. neregistruota sveikatos sutrikimų dėl falsifikuoto alkoholio vartojimo
	Alkoholio pardavimo vietų skaičiaus mažinimas	Išduodamų / pratęsimų licencijų skaičiaus mažinimas. Veikiančių pardavimo vietų mažinimas	Planuojamas mažėjimas, pvz., 2018 m. – 20 proc., 2020 m. – 30 proc.
	Statybos leidimų alkoholio pardavimo vietoms skaičiaus ribojimas	Projektavimo sąlygų, nenumatančių prekybos alkoholiu būsimuose pastatuose, skaičius	Lėtesnis naujų prekybos alkoholiu vietų skaičiaus augimas
	Prekybos alkoholiu laiko ir dienų skaičiaus trumpinimas	Faktiniai darbo laiko pokyčiai. Sutarčių su įmonėmis dėl prekybos alkoholiu trumpinimo skaičius	Planuojamas mažėjimas, pvz., 2018 m. – 10 proc., 2020 m. – 20 proc.
	Alkoholio pardavimų apsvaigusiems bei nesulaukusiems nustatyto amžiaus ribojimų užtikrinimas	Kovos su neteisėtais pardavimais planas. Kontrolių skaičius. Protokolų skaičius. Neteisėtų veiklų viešinių skaičius	2020 m. neteisėtų alkoholio pardavimo atvejų sumažėjimas iki gyventojų nuomone nereikšmingo kiekio
Mažinti alkoholio paklausą	Vietų, kuriose draudžiamas alkoholio vartojimas, skaičiaus didinimas	Neleistinų vietų pokytis. Patikrinimų skaičius. Protokolų skaičius	2020 m. alkoholį draudžiama vartoti šalia ugdymo, sveikatos, sporto įstaigų, parkuose
	Alkoholio vartojimo viešuose masiniuose renginiuose draudimas	Savivaldos teisės aktas	Traumų ir chuliganizmo atvejų skaičiaus viešuose renginiuose mažėjimas

	Atsitiktinės girtumo patikros	Reidų skaičius, patikrintų vairuotojų skaičius, nenusižengusiųjų skatinimas	2018 m. išgėrusių vairuotojų padarytų avarių sumažėja, pvz., 20 proc. 2020 m. – 40 proc.
	Trumpoji medikų konsultacija / intervencija	Konsultacijų skaičius, rizikos grupių aprėptis	2018 m. paslauga suteikiama, pvz., 50 proc., 2020 m. – 90 proc. rizikos grupei (sergantieji kraujotakos, psichikos, virškinimo sistemos ligomis, įtariamai piktnaudžiavimu alkoholiu) priskiriamų žmonių
	Sveikos gyvensenos propaganda	Formalaus ugdymo ir medikų organizuojamo švietimo renginių skaičius, rizikos grupių įtrauktis, NVO vykdomas švietimas	
	Užimtumo (darbo rinkoje ir savanoriškose veiklose) didinimas	Klubinių įstaigų dalyvių skaičiaus augimas Nedarbo lygio mažėjimas	Klubinių įstaigų dalyvių skaičiaus augimas Nedarbo lygio mažėjimas
Mažinti alkoholio žalą	Išblaivinimo ir detoksikacijos paslaugų prieinamumo didinimas	Išblaivinimo vietų skaičius, atitikimas standartams ir poreikiams. Detoksikacijos paslaugų teikimo trukmė	2020 m. išvengti mirčių dėl apsinuodijimo alkoholiu viešosiose vietose
	Rizikos susijusios su priklausomybe nuo alkoholio vertinimas	Metodikų (pvz., AUDIT) įteisinimas Specialistų apmokytų naudotis metodikomis skaičius	Didelės rizikos asmenų skaičiaus mažėjimas
	Asmenų, sergančių priklausomybe nuo alkoholio, gydymas bei socialinė rehabilitacija	Nenorinčių gydytis nuo alkoholizmo asmenų motyvacijos programos parengimas	Nemotyvuotų gydytis asmenų skaičiaus sumažėjimas
	Anonimių alkoholikų Savitarpio pagalbos plėtra	Savitarpio pagalbos grupių dalyvių skaičiaus augimas	„Atkritimų“ skaičiaus sumažėjimas
	„Juodųjų taškų“ dėl transporto įvykių, skendimų, nušalimų, smurto (užpuolimai, muštynės) sistemos diegimas	Duomenų apie nelaimių vietas bazės, Priemonių, įgyvendinamų „juoduosiuose taškuose“, planai	2018 m. mirčių dėl skendimų ir nušalimų skaičius mažėja, pvz., 50 proc., 2020 m. – 70 proc.

4. PROGRAMOS VALDYMO STRUKTŪRA IR ĮGYVENDINIMAS

- A. *Aprašoma programos vadyba*, nurodant pagrindinę atsakingą instituciją (pvz., savivaldybės valdyba (administracija?)) ir atsakingą asmenį (vicemeras, savivaldybės gydytojas, kt.) bei partnerius. Partneriais laikytinos savivaldybių pavaldumo įstaigos, kurias numatoma įtraukti į programos įgyvendinimą bei kitos įstaigos ir organizacijos sutikusios / pageidaujancios dalyvauti programos įgyvendinime. Jei manoma, kad programos diegimui talkins sekretoriatas (savivaldybės ar VSB, ar kiti darbuotojai), tai turėtų būti nurodoma. Tikėtina, kad prasminga sukurti programos valdymo komitetą, į kuri turėtų įeiti partnerių atstovai bei ekspertai. Programą patvirtinti turėtų savivaldybė.
- B. *Aprašoma uždavinių įgyvendinimo vadyba*, nurodant už viso uždavinio bei atskirų veiklų įgyvendinimą atsakingas institucijas, atskaitomybės už veiklas formą ir atsiskaitymo dažnumą. Įvardijami šių veiklų įgyvendinimui reikalingi partneriai, atsakingų institucijų bendradarbiavimo su partneriais pagrindai.
- C. *Aprašomas programos nuostatų detalizavimo metiniuose veiklos planuose mechanizmas*. Rekomenduotina, kad planų projektus rengtų atsakingos institucijos, o tvirtintų, atsižvelgus į valdymo komiteto nuomonę, savivaldybės administracija arba pagrindinis už programą atsakingas asmuo.

5. PROGRAMOS SĄSAJOS SU KITOMIS SVEIKATOS STRATEGIJOMIS, PLANAIS BEI PROGRAMOMIS

- A. *Aprašomos programos sąsajos su nacionaline alkoholio kontrolės programa ir sveikatos programomis* (Lietuvos sveikatos programa, traumatizmo mažinimo, savižudybių prevencijos, priklausomybių prevencijos ir gydymo, lėtinių ligų profilaktikos, kt.).
- B. *Aprašomos programos sąsajos su savivaldybės vykdomomis sveikatos programomis* (Bendroji savivaldybės sveikatos programa, visuomenės sveikatos stebėsenos ataskaitų rengimas, „sveikų“ mokyklų programa, Jaunimui palankios sveikatos priežiūros paslaugos).
- C. *Aprašomos programos sąsajos su nacionalinėmis ir savivaldybės programomis*, skirtomis perteklinio alkoholio vartojimo žalai mažinti vidaus reikalų, socialinės apsaugos, švietimo sektoriuose ir kt.

Aprašant sąsajas, turėtų būti aptariamoms viena kitą papildančios veiklos, įvardijami naudojami ištekliai, aptariama galima programų sinergija.

Jei savivaldybėje vykdomos neįrašytos į formalias programas veiklos, kurios reikšmingai veikia alkoholio kontrolės rezultatus, šios veiklos gali būti atspindėtos rengiamame dokumente.

Tikėtina, kad dalis rengiamos programos veiklų / siekiamų rodiklių ne visiškai atitiks anksčiau parengtų programų tikslus, uždavinius ar dvasią. Neatitikimai turėtų būti fiksuojami, numatant juos panaikinti. Laikotarpiu iki teisės aktų koregavimo patvirtinimo sveikatinimo prioritetu laikytinas

vėliausiai patvirtinto dokumento tekstas. Jei savivaldybė numato alkoholio kontrolės užduotis, viršijančias numatytas nacionalinio lygio dokumentuose, tai (jei neprieštarauja teisės aktams) nelaikytina taisytinu neatitikimu.

Rekomenduojama aprašymo duomenis apibendrinti lentelės forma

Programa	Veiklos, susijusios su alkoholio kontrole ir žalos mažinimu	Naudojami išteklių	Poveikis tvirtinamajai programai
Lietuvos sveikatos programa	1. 2. 3.		

6. PROGRAMOS STEBĖSENA BEI VERTINIMAS

- A. *Programos stebėsenai reikalingus duomenis renka atsakingų institucijų koordinuojami partneriai, o duomenis apibendrina sekretoriatas. Apibendrinime nurodomi nuokrypiai nuo veiklos planų.*
- B. *Duomenys renkami kas ketvirtį ir pateikiami svarstymui programos valdymo komitetui. Komitetas turi teisę teikti siūlymus dėl programos įgyvendinimo bei pačios programos turinio tobulinimo.*
- C. *2018 ir 2020 metais atliekamas detalus programos vertinimas, kuris pateikiami savivaldybės administracijai bei Tarybai. Su vertinimų rezultatais supažindinama visuomenė.*

7. Baigiamosios nuostatos

Nurodomos už programos įgyvendinimo plano parengimą atsakingos institucijos ir pareigūnai, plano parengimo terminai, kita programos įgyvendinimo pradžia reikšminga informacija.

8. Priedai

1. Teisės aktų, reikšmingų programos įgyvendinimui, sąrašas.
2. Mokslinės metodinės literatūros sąrašas.
3. Rodiklių, kurie yra matuojami savivaldybės lygiu, sąvadas bei kai kurių rodiklių faktinės reikšmės.
4. Pageidautina, kad programa būtų tvirtinama kartu su pirmųjų metų programos įgyvendinimo planu.